

IGNORANTIA IURIS NOCET?

A JOGI TÉVEDÉS DOGMATIKAI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI A CSEMEGI-KÓDEX HATÁLYA ALATT**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2026.2.04>

A Csemegi-kódex tévedésre vonatkozó rendelkezéseit a 20. század első harmadában számos kritika érte, amelyek főként a ténybeli-jogi, büntetőjogi-büntetőjogon kívüli tévedés elhatárolásai, valamint a büntetőjogi tévedést közömbösítő rendelkezések köré összpontosultak. Hasonló tendencia bontakozott ki Németországban, ahol a birodalmi büntetőtörvénykönyvet ért kritikák 1917-ben a menthető jogi tévedés (entschuldbarer Rechtsirrtum) dogmatikai kategóriájának megalkotásához vezettek, amely áttörte az „error vel ignorantia iuris nocet” elvét. Tanulmányomban így elsőként – összehasonlító módszertan alkalmazásával – a Reichsstrafgesetzbuch és a Csemegi-kódex tévedésre vonatkozó rendelkezéseinek problematikus pontjait elemzem. Ezt követően a Magyar Királyi Kúria Csemegi-kódex hatálya alatt keletkezett döntvényeit vizsgálom, két dogmatikai kérdést helyezve a kutatás fókuszába: (1) hogyan alkalmazta a Kúria az 1878. évi V. tc. szabályait a nem büntetőjogi természetű normatív objektív tényállási elemek relációjában, (2) milyen dogmatikai álláspontot alakított ki a legfelsőbb bírói fórum a kerettényállásokkal és az azokban való tévedéssel összefüggésben. A kerettényállásokkal kapcsolatos problémakört az alsóbb bíróságok első világháborús, valamint két világháború közötti gyakorlatában is elemzem, felhasználva a Budapesti Királyi Ítéltábla, a Szegedi Királyi Ítéltábla, valamint illetékességi körükbe tartozó törvényszékek levéltári iratanyagát. A tanulmányban külön hangsúlyt fektetek az ítéltáblai és törvényszéki gyakorlat által kialakított „jóhiszemű tévedés” doktrínájára az árdrágító visszaélésekkel összefüggésben. Az utóbbi dogmatikai probléma általánosságban azon kérdéssel függ össze, hogy egy jogalkotói mulasztás, szabályozási hézag hogyan hat ki a jogi normában való tévedés megítélésére.

BEVEZETÉS

A büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. tc. (Csemegi-kódex) a tévedés tekintetében a hatályostól eltérő szabályozási modellt alkalmazott.¹ A büntetőkódex a téve-

* PhD-hallgató, SZTE ÁJTK, 6720 Szeged, Tisza Lajos krt. 54. E-mail: benedekvarga1@gmail.com.

** A Kulturális és Innovációs Minisztérium Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ A 2012. évi C. tv. szabályozási modellje a ténybeli és a társadalomra veszélyességben való tévedés közötti differenciál. HOLLÁN Miklós: „A kerettényállásokkal kapcsolatos tévedés” *Jog – Állam – Politika – Jog- és politikatudományi folyóirat* 2019/1. 50–51.; 60–62.

désnek két fő kategóriáját különböztette meg, a ténybeli és a jogi tévedést.² A jogi tévedés tekintetében azonban a törvény hallgatása miatt egy differenciált szabályozás érvényesült, ugyanis míg a jogalkotó a büntetőjogi normában való tévedést kivonta a büntethetőséget kizáró okok köréből, addig a nem büntetőjogi rendelkezést érintő tévedésnek a ténybeli tévedéssel azonos büntethetőséget kizáró hatályt tulajdonított. E szabályozási modell azonban több jogértelmezési kérdést is felvetett. Egyfelől maga után vonta annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy hogyan alkalmazható a büntetőjogi és büntetőjogon kívüli tévedés distinkciója azon normatív tényállási elemek esetén, amelyek nem büntetőjogi, hanem magánjogi vagy közigazgatási jogi természetűek. Másrészt az első világháború során, illetve azt követően a bírói gyakorlatnak egy addig kevésbé alkalmazott szabályozási technikával kellett szembenéznie: a kerettényállásokkal.³ A keretdiszpozíciók fokozatos megjelenésével mind a jogirodalomnak, mind a joggyakorlatnak választ kellett adnia arra a kérdésre, hogy hogyan alkalmazhatók a Csemegi-kódex rendelkezései a tényállást kitöltő jogi és igazgatási jellegű szabályokban való tévedésre. Ez szükségképpen maga után vonja annak elemzését, hogy a Kúria mit tekintett kerettényállásnak a vizsgált időszakban.

Emellett élénk jogirodalmi kritika érte a kódex azon rendelkezését, amely a büntetőjogi normában való tévedést kivételt nem tűrő módon közömbössé tette a bűnösség szempontjából. Ahogyan Berger Miksa fogalmazott: *„Ha csak egy futó pillantást vetünk a bíróságaink által követett gyakorlatra, azt kell tapasztalnunk, hogy alig van kódexünkben még egy rendelkezés, amely ellen a bíróságaink olyan deklarált küzdelmet folytatnának, mint ezen szakasz ellen.”*⁴ Kérdés, hogy a joggyakorlat alapján valóban igazolható-e az említett „deklarált küzdelem”?

A fenti kérdések megválaszolásához szükségesnek tartom a német szabályozástörténet elemzését, valamint a német jogirodalmi álláspontok bemutatását. Az összehasonlítás alapját két tényező indokolja: (1) az 1871. évi *Reichsstrafgesetzbuch* (Továbbiakban: RStGB) és a Csemegi-kódex tévedésre vonatkozó szabályozása kis kivétellel azonosnak mondható, s a birodalmi büntetőtörvény tévedésre vonatkozó rendelkezései ugyanúgy a jogirodalmi kritika keresztútjába kerültek, mint az 1878. évi V. tc. szabályai. (2) A világháború által indukált jogalkotás, a kerettényállások megjelenése, valamint az egyre kevésbé nyomon követhető normatömeg a büntetőjog-alkotás és büntetőjog-dogmatika homlokterébe emelte a „menthető tévedés”

² HOLLÁN (I. lj.) 51–52.; EDVI ILLÉS Károly: *A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata. 1. kötet* (Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet 1909) 362–363.

³ A modern büntetőjogi dogmatikában kerettényállásnak tekintjük azokat a diszpozíciókat, amelyeket más jogágazathoz tartozó jogszabály, annak alapján kiadott hatósági rendelkezés, európai uniós jogi aktus vagy más szakmai szabály tölt ki tartalommal. Az említett két jogértelmezési kérdés különválasztása azért is indokolt, mert mint arra Hollán Miklós is rámutat, nem beszélhetünk kerettényállásról abban az esetben, amikor valamely tényállási elem körülírására egy másik jogágból származó fogalmat használ a jogalkotó, például lopás esetén a dolog idegen jellege esetében. HOLLÁN Miklós: „A kerettényállás fogalmáról” in HOLLÁN Miklós – MEZEI Kitti (szerk.): *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai és hatásai* (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet 2020) 148.; 167.; NAGY Ferenc: „Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról” *Magyar Jog* 2015/11. 614.

⁴ BERGER Miksa: „A büntetőjogbeli tévedés kérdéséhez” in *Büntetőjogi Dolgozatok Wlassics Gyula születése 60. évfordulójának ünnepére* (Budapest: Franklin 1912) 69.

dogmatikai kategóriáját. A szekunder források mellett kutatásom joggyakorlat-analízisre épül, amelyet két szinten végzek el: (1) a Magyar Királyi Kúria Csemegikódex hatálya alatti, releváns döntvényeinek szisztematikus feldolgozásával. (2) A kerettényállások tekintetében azonban az alsóbb bíróságok gyakorlatát is bevonom az elemzésbe, egészen pontosan a Budapesti Királyi Ítéltábla, a Szegedi Királyi Ítéltábla, valamint illetékességi körébe tartozó törvényszékek első világháborús és két világháború közötti büntetőperes iratanyagát. A primer forrásbázist Budapest Főváros Levéltárának és a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának iratanyaga képezi.

I. A NÉMET SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNET ÉS DOGMATIKA

I. 1. A REICHSSTRAFGESETZBUCH SZABÁLYOZÁSA ÉS KRITIKÁJA

Az RStGB egyetlen rendelkezést tartalmazott a tévedésre vonatkozóan. Ennek értelmében az elkövetőnek nem számíthatók be a törvényi tényálláshoz tartozó vagy a büntethetőséget fokozó ténykörülmények, amelyeket az elkövetés időpontjában nem ismert.⁵ Az RStGB szabályozása az 1870. évi északnémet büntetőtörvény rendelkezéseit vette át, ami kizárólag a ténybeli tévedést szabályozta büntethetőséget kizáró okként, a jogi tévedésről nem rendelkezett. Így alapvetően az „*error vel ignorantia iuris nocet*” elv érvényesült a büntetőjogban.⁶ 1880-ban a Reichsgericht is megerősítette, hogy az 59. § kizárólag ténybeli tévedésre alkalmazható, a cselekmény tilalmazott voltával (*Verbotenstein seiner Handlung*) kapcsolatos tudatlanság nem mentesíti az elkövetőt a büntetőjogi felelősség alól.⁷ A bíróság ezt alapvetően a szándékosság fogalmából vezette le, ugyanis álláspontja szerint a büntetőtörvény e körben nem követel meg többet, minthogy az elkövető tudata átfogja a tényálláshoz tartozó ténykörülményeket, nem követelmény, hogy tudatában legyen cselekménye jogellenességének (*Rechtswidrigkeit*), illetve tiltott vagy meg nem engedett voltának (*Verboten, Unerlaubtseins seiner Handlung*).⁸

E merev dogmatikai felfogás azonban nem sokáig maradhatott érvényben a mellékbüntetőjog (*Nebenstrafrecht*) expanziója miatt.⁹ A büntetőtörvényen kívül sza-

⁵ Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich (1871) 59. §: „Wenn Jemand bei Begehung einer strafbaren Handlung das Vorhandensein von Thatumständen nicht kannte, welche zum gesetzlichen Thatbestande gehören oder die Strafbarkeit erhöhen, so sind ihm diese Umstände nicht zuzurechnen.”

⁶ Sören LICHTENTHÄLER – Jörg SCHEINFELD: „Vorsatztheorie de lege lata? Eine Replik auf Herzberg” *Zeitschrift für internationale Strafrechtswissenschaft* 2022/3. 420.

⁷ III. Strass. 1862/80. in: *Rechtsprechung des Deutschen Reichsgerichts in Strafsachen. Herausgegeben von den Mitgliedern der Reichsanwaltschaft* (München – Leipzig: Drud und Verlag von R. Oldenbourg 1880) 256.

⁸ Uo. 257.

⁹ A mellékbüntetőjogot jelen tanulmányban Tiedemann meghatározását követve formális értelemben alkalmazom, azaz minden olyan tényállás a mellékbüntetőjog terénümába tartozik, amelyet nem a büntetőtörvény, azaz a központi büntetőjog (*Kernstrafrecht*) szabályoz. Klaus TIEDEMANN: *Tatbestandsfunktionen im Nebenstrafrecht. Untersuchungen zu einem rechtsstaatlichen*

bályozott tényállások szaporodása egyre inkább megdönthető vélelemmé tette az *ignorantia iuris nocet* elvét, ami a tévedés tan átalakulásához és új dogmatikai álláspontok megjelenéséhez vezetett. A ténybeli és jogi tévedés distinkciójának feloldását képviselte Binding, ugyanis szerinte az RStGB által használt „*Thatumstand*” kifejezés nem kizárólag a törvényi tényálláshoz tartozó tényköörülményeket fogja át, hanem a tilalmazottság tudatát is. Ezt abból vezette le, hogy a szándékosság megköveteli a jogellenesség tudatának (*Bewusstsein der Rechtswidrigkeit*) fennállását is.¹⁰ Nem kizárólag a jogirodalom, hanem a joggyakorlat is érezte a szabályozás diszcrepanciáját, ugyanis a Reichsgericht a jogi tévedés körében elkezdett differenciálni, megkülönböztetve a büntetőjogi (*strafrechtlichen Rechtsirrtum*) és büntetőjogon kívüli tévedést (*ausserstrafrechtlichen Rechtsirrtum*), utóbbinak büntethetőséget kizáró hatályt tulajdonítva. Liszt tanítványa, Eduard Kohlrausch a birodalmi bíróság gyakorlatát szisztematikusan feldolgozó munkájában kimutatta, hogy a Reichsgericht lényegében a méltányosnak tűnő eredményből kiindulva visszafele érvelt, tehát pre-judikált a tévedéssel kapcsolatos ügyekben, s nem dolgozott ki általános dogmatikai tételt arra nézve, hogy mi alapján kell elhatárolni a büntetőjogi és büntetőjogon kívüli jogi tévedést.¹¹ A jogtudós kimutatta, hogy a birodalmi bíróság nem vette figyelembe a tévedéssel érintett jogi fogalom jogrendszerbeli helyét, ugyanis több büntetőtörvénykönyvön kívüli fogalommal (pl.: Kereskedelmi törvénykönyv által szabályozott kereskedői jogállás vagy a *Wehrordnung* által szabályozott katona fogalma) kapcsolatos tévedést figyelmen kívül hagyott, addig büntetőjogon kívülnek minősítette többek között a hivatalos személy (*Beamter*) fogalmára vonatkozó tévedést, annak ellenére, hogy e legáldefiníció a büntetőtörvényben kapott helyet.¹² Kohlrausch azonban felhívta a figyelmet a formális elhatárolási szempont generális alkalmazásának veszélyeire, amit a bíróság ellentmondásos gyakorlata alapján szemléltetett: a Reichsgericht a lopás tényállásával kapcsolatban a dolog idegen eredetére vonatkozó tévedést büntetőjogon kívülnek tekintette, arra való tekintettel, hogy a tulajdonjog terjedelmét szabályozó normák a büntetőtörvényen kívül, a BGB-ben találhatóak. Ellenben a szerzői jog elleni bűncselekményekkel kapcsolatos tévedést büntetőjoginak minősítette. Tartalmilag tehát mindkét esetben büntetőjogon kívüli, polgári jogi normákról van szó, azonban a bíróság ellentétes következtetésekre jutott.¹³

A kerettényállások megjelenésével a Reichsgerichtnek választ kellett adnia arra a kérdésre is, hogy az azt kitöltő normák a büntetőtörvény jogi sorsát osztják vagy sem. A bíróság az ún. „filoxéria törvény” (*Reblausgesetz*) büntető rendelkezéseivel összefüggésben alakította ki a kerettényállásokkal kapcsolatos álláspontját. A döntés lényege, hogy a nyitott büntető rendelkezések (*offene Strafbestimmungen*) kiegészítésére szolgáló jogszabályok, utasítások és egyéb intézkedések nem válnak a

Tatbestandsbegriff, entwickelt am Problem des Wirtschaftsstrafrechts (Tübingen: J. C. B. Mohr 1969) 63–65., <https://doi.org/10.1628/978-3-16-166537-0>.

¹⁰ Karl BINDING: *Die Normen und ihre Übertretung; eine Untersuchung über die Rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts* (Leipzig: W. Engelmann 1877) 607.

¹¹ Eduard KOHLRAUSCH: *Irrtum und Schuldbegriff in Theorie und Praxis* (Berlin: J. Guttentag 1903) 119. 178–179.; 181.

¹² KOHLRAUSCH (11. l.j.) 180.

¹³ KOHLRAUSCH (11. l.j.) 181–182.

büntetőtörvény részévé, ennek következtében az azokban való tévedés büntetőjogon kívüli tévedésnek minősül, így kizárja a bűnösséget.¹⁴

I. 2. A MENTHETŐ TÉVEDÉS DOGMATIKAI KATEGÓRIÁJA

A ténybeli-jogi distinkció feloldására tett dogmatikai kísérletek, valamint a jogi tévedés differenciálására vonatkozó bírói gyakorlat mellett a jogalkotás területén is megjelent az RStGB reformjára vonatkozó igény. Ez nem volt más, mint egy kivételszabály kodifikálása az „*ignorantia iuris nocet*” elve alól az ún. menthető/fel nem róható tévedés (*entschuldbaren/unverschuldeter Rechtsirrtum*) formájában.¹⁵ A *Nebenstrafrecht* expanziója mellett e kategória megjelenését az RStGB szabályozása és a dogmatika között feszülő paradoxon is indokoltta tette. Az ellentmondást az okozta, hogy amennyiben dogmatikai főszabályként tekintünk arra a tételre, hogy a törvénysértés tudata (*Bewusstsein der Gesetzeswidrigkeit*) szükséges a szándékosság megállapításához, akkor ennek teljesen ellentmond az a dogmatikai tézis, miszerint a jogtudatlanság (*Rechtsunkkenntnis*) vagy a jogi tévedés (*Rechtsirrtum*) nem biztosít mentességet.¹⁶

A büntetőjogi normára vonatkozó menthető tévedés gyökerei már az 1870. évi szerzői jogi törvényben megtalálhatóak, amely a büntetendő utánnomást büntetlennek nyilvánította, ha az elkövető menthető ténybeli vagy jogi tévedés alapján, jóhiszeműen járt el.¹⁷ A legfőbb változást azonban az első világháború okozta gazdasági szerkezetváltás indokolta, amelyet Achenbach találóan az „intervencionalista gazdasági kényszerjog” (*interventionistischen Bewirtschaftungszwangsrechts*) időszaka-

¹⁴ Max ALSBERG: *Preistreibereistrafrecht* (Leipzig: W. Moeser Buchhandlung, 1922) 275.

¹⁵ Szükséges kiemelni, hogy a büntetőjogi normában való menthető tévedés (*Entschuldigung wegen Rechtsirrtum*) dogmatikai kategóriája már a 19. század első felében is ismert volt. Feuerbach a tévedéstan szempontjából visszatart a római jogi gyökerei elhatárolásra (*juris gentium* és *jure civile* distinkció), megkülönböztetve azokat a deliktumokat, amelyeket a természetes értelem is tiltotként ismer, s azokat, amelyek csak egy meghatározott állam különös törvényi rendelkezései miatt büntethetőek. Utóbbi esetben a jogi tudatlanság mentesíthet a felelősség alól, például a rendszeti jellegű kihágások (*polizeiliche Übertretungen*) esetében. Feuerbach munkájához írt szerkesztői kommentárjában Mittermaier is utal a „törvény nem ismerete miatti mentség” (*Entschuldigung wegen Unwissenheit des Gesetzes*) kérdésére, kiemelve, hogy több tartományi büntetőtörvény már szabályozta ezt, mint például a württembergi büntetőkódex. Anselm Ritter v. FEUERBACH: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen Peinlichen Rechts* (Giessen: Georg Friedrich Heyer's Verlag, 1847) 109–110.; 159. A római jogi tévedéstan körében SÁRY PÁL is levonja azt a következtetést, hogy bizonyos esetekben a jogbeli tévedés kizárta az elkövető büntetethetőségét, azonban természetjogi eredetű, erkölcsi jellegű büntetőnormák (pl.: gyászév letelte előtti újabb házasságkötés tilalma) nem tudására senki nem hivatkozhatott eredményesen. SÁRY PÁL: A tévedés értékelése a római büntetőjogban” in: JAKAB ÉVA (szerk.): *Római jog és a magánjog fejlődése Európában* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem 2011) 200.

¹⁶ Christian Reinhold KÖSTLIN: *Neue Revision der Grundbegriffe des Criminalrechts* (Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung 1845) 621.

¹⁷ Gesetz, betreffend das Urheberrecht an Schriftwerken, Abbildungen, musikalischen Compositionen und dramatischen Werken, 1870. 18. §: „Die Bestrafung des Nachdrucks bleibt jedoch ausgeschlossen, wenn der Veranstanter desselben auf Grund entschuldbaren, thatsächlichen oder rechtlichen Irrthums in gutem Glauben gehandelt hat”.

kának nevezett. 1914-ben az ún. *Ermächtigungsgesetz* felhatalmazta a Bundesratot törvényerejű rendeletek kiadására, amelynek során számos kerettényállás született, amelyeket többek között a kancellár és az állami hatóságok aktusai töltöttek ki tartalommal.¹⁸ Az egyre inkább elhatalmasodó normatömegben a büntetőjog elvesztette normaorientáló funkcióját, ami különösen a gazdasági szereplőket érintette hátrányosan a folyamatosan változó gazdasági jogi szabályok miatt.

I. 3. A MENTHETŐ TÉVEDÉS AZ 1917. ÉVI TÉVEDÉSI RENDELETBEN

Az egyéntől elvárt gondossági kötelesség mértéke azokban az időkben fokozódik, amikor a jogalkotás a közösség védelme érdekében büntetőjogi eszközökkel avatkozik be a magánszférába, ami leginkább háborús és átmeneti időszakokban jellemző. Ennek következtében minden állampolgárt fokozott mértékben terhel az a kötelezettség, hogy tájékozódjon a jogszabályok fennállásáról és tartalmáról, különösen a kereskedelmi élet résztvevői esetében.¹⁹ Azonban ez nem vezethet oda, hogy a norma címzettjeire egy teljesíthetetlen tájékozási kötelezettséget telepítsen a jogalkotó, ugyanis – mint ahogy Otto Mayer fogalmaz – még egy „*teljesen rendőrszerűen viselkedő polgártól*” sem követelhető nagyobb gondosság, mint ami az adott körülmények között szükséges és lehetséges.²⁰ A jog tehát nem kötelezhet lehetetlen teljesítésére: *nemo potest ad impossibile obligari*.

A német jogalkotó így lépésre kényszerült, s a Bundesrat 1917-ben kiadta az ún. tévedési rendeletet (*Rechtsirrtumsverordnung*), amely strukturálisan átalakította a jogi tévedés rendszerét. Mint azt bemutattam, a Reichsgericht kizárólag a büntetőjogon kívüli tévedést tekintette büntethetőséget kizáró oknak, az említett rendelet azonban kimondta, hogy büntethetőséget kizáró okot képez a büntetőjogi rendelkezés fennállására vagy alkalmazására vonatkozó vétkes tévedés („*in unverschuldetem Irrtum über das Bestehen oder Anwendbarkeit übertretenen Vorschrift die Tat für erlaubt gehalten hat*”).²¹ E speciális szabály a tárgyat tekintve kizárólag a felhatalmazási törvény által rendeleti úton szabályozott büntetőjogi rendelkezésekre vonatkozott, mint például az áldozó visszaélésekről rendelkező 1918. évi *Preistreibereiverordnung*.²² Mivel a büntetőjogi szabályokat tartalmazó törvények esetén a rendelet nem volt alkalmazható, a törvényhozó több törvénybe is beépítette a menthető tévedésre vonatkozó fordulatot, mint például az adóbüntetőjogot egysegesen kodifikáló 1919. évi *Reichsabgabenordnung*ba.²³

¹⁸ Hans ACHENBACH: *Grundfragen des Wirtschaftsstrafrechts* (Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag 2018) 38., <https://doi.org/10.35998/9783830522416>.

¹⁹ Otto MAYER: *Deutsches Verwaltungsrecht* (Leipzig: Duncker und Humblot 21914) 279.

²⁰ MAYER (19. l.) 278.

²¹ ALSBERG (14. l.) 280–281.; Michael KUBICIEL: „Zwischen Weltkrieg und Wirtschaftskrise: Das Wirtschaftsstrafrecht als Krisenphänomen?” *Juristen Zeitung* 2019/23. 1118., <https://doi.org/10.1628/jz-2019-0400>.

²² ALSBERG (14. l.) 281.

²³ Deutsche Reichsabgabenordnung. Vom 13. Dezember 1919. 358. §: Straffrei bleibt, wer in unverschuldetem Irrtum über das Bestehen oder die Anwendbarkeit steuerrechtlicher Vorschriften die Tat

Kérdés, hogy milyen esetekben volt megállapítható a menthető tévedés. Alsberg álláspontja szerint ennek során azt kellett vizsgálni, hogy az elkövető vétkes módon (*schuldhaft*) mulasztotta-e el a helyes jogi fogalmak megismerését, azaz egyéni gondossági mérce alapján kellett mérlegelni.²⁴ Az elkövetői tudattartalom elemzésére Alsberg több lépcsőből álló vizsgálati sémát vázolt fel, elhatárolva egymástól két esetkört. (1) Az első esetben az elkövető jogi véleménye helyességében egyáltalán nem kételkedett, és nem merült fel olyan körülmény, ami bármiféle kételyt ébresztett benne a büntetőjogszabály fennállása, illetve alkalmazása tekintetében. (a) Ennek első alosete, mikor az elkövető nem ismerte azt a büntető rendelkezést, amelyet megsértett. Ebben az esetben azt kellett vizsgálni, hogy az elkövető, körülményeinél fogva megszerezhetette volna-e a szükséges jogi ismeretet. A szerző példájával élve a háborús időkben az árdrágító visszaélésekkel kapcsolatos jogszabályok a kiterjedt ítélkezési gyakorlat és a nyilvános viták sokasága miatt általánosan ismert közügyekké váltak, s így a kereskedők nem hivatkozhattak a tévedésre.²⁵ (b) A második aleset, amikor tudott a jogszabály fennállásáról, azonban az alkalmazhatóságában tévedett, azaz félreértelmezte a rendelkezéseit. Ebben az esetben azokat a körülményeket kell értékelni, amelyek az elkövetőben a tévedést előidézhették. Megalapozhatta például a menthető tévedés fennállását, amennyiben egy hatóság „tudatos tűrése” (*wissentliche Duldung*) hozta létre az elkövetőben azt a képzetet, hogy jogszerűen cselekszik. Emellett figyelembe veendő szempont lehet, ha az elkövető jogi tévedésére azért került sor, mert a szakmai környezetében általánosan uralkodó álláspontot követte.²⁶ (2) A második eshetőség, ha magában az elkövetőben is kétely ébredt a jogszabály fennállása vagy alkalmazása tekintetében. Ebben az esetben akkor állapítható meg a menthető tévedés az elkövető javára, amennyiben az arra jogosulttól (leginkább hatóságoktól) tájékoztatást kért az érintett norma értelmezése tekintetében. Azonban Alsberg felhívta a figyelmet arra, hogy a jogalkalmazás nem várhat el túlzott tájékozódási kötelezettséget (*Erkundigungspflicht*), azaz nem követelhető meg, hogy az elkövető pontosan ismerje az egyes szervek hatáskörét, azaz a tájékozódási kötelezettség nem szűkíthető le kizárólag egy adott hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szervnél történő tájékozódásra.²⁷

II. A CSEMEGI-KÓDEX DOGMATIKAI RENDSZERE

II. 1. KÍSÉRLETEK A TÉNYBELI-JOGI DISTINKCIÓ FELOLDÁSÁRA

A Csemegi-kódex a tévedés mint beszámítást kizáró ok tekintetében szinte szó szerint átvette a RStGB 59. §-át, mikor kimondta, hogy a törvényi tényálláshoz tartozó

für erlaubt gehalten hat.; Hans CATTIEN: *Reichssteuerstrafrecht und Reichssteuerstrafverfahren* (Berlin: Carl Heymanns Verlag 1925) 36–38.

²⁴ ALSBERG (14. l.) 282–284.

²⁵ ALSBERG (14. l.) 286.

²⁶ ALSBERG (14. l.) 286–287.

²⁷ ALSBERG (14. l.) 287.

és a súlyosabb beszámítást okozó ténykörülmények nem beszámíthatóak, amennyiben azokról az elkövető az elkövetés időpontjában nem tudott.²⁸ A német büntetőtörvénykönyvtől eltérően azonban egy további szabályt is tartalmazott a beszámítást kizáró okokról szóló fejezetben, ami pedig kimondta, hogy a büntetőtörvény nem tudása, illetve téves felfogása a beszámítást nem zárja ki.²⁹ Az *ignorantia iuris nocet* elvét érvényesítő ezen rendelkezést hívták az ún. Feuerbach-féle fikciónak,³⁰ ugyanis a német jogtudós azon dogmatikai álláspontjából indult ki, amely szerint a büntetőtörvényt minden polgárnak ismernie kell.³¹ Az érvelés alapját azon tézis képezi miszerint, a jogi tilalmak nem kizárólag a jogtudományi munkákból sajátíthatók el, hanem azokat az ember gyermekkorától kezdve a nevelés és a mindennapi tapasztalások útján folyamatosan megismeri.³²

A kódex indokolása utalt rá, hogy a szabályozási modell az *ignorantia iuris* – *ignorantia facti* dichotómia talaján állt.³³ A ténybeli és jogi ellentétpár anakronisztikus voltát azonban több jogtudós is hangsúlyozta. Finkey szerint a határvonal számos tényállási elem tekintetében elmosódhat.³⁴ Például abban az esetben, ha az elkövető abban a téves feltevésben vesz el egy ingó dolgot, hogy az a sajátja, akkor mondhatjuk, hogy tévedésben volt a dolog idegen minőségében (magánjogi kérdésben való tévedés), de azt is mondhatjuk, hogy a dolog tulajdonságai tekintetében volt tévedésben (ténybeli tévedés).³⁵ Ennek következtében – Binding tanait követve – Finkey egybemossa a két kategóriát, ugyanis álláspontja szerint minden nem büntetőjogi tévedés, tehát a Csemegi-kódex 81. §-a alá nem szubszumálható tévedés-

²⁸ 1878: V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 82. §: „Nem számíthatók be a büntettnék vagy a vétségnek tényálladákaéhoz tartozó, vagy annak súlyosabb beszámítását okozó ténykörülmények, ha az elkövető, a cselekmény elkövetésekor, azokról nem birt tudomással.”

²⁹ 1878: V. tc. 81. §: „A büntetőtörvény nem-tudása vagy téves felfogása a beszámítást nem zárja ki.”

³⁰ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Budapest: Grill 1914) 192.

³¹ A magyar szakirodalom, illetve az indokolás Feuerbach elméletet konzekvensen fikciónak nevezi, holott jogtechnikailag a jogtudós valójában egy megdönthető vélelemről beszélt. Álláspontja szerint az ember szabad akarattal és megismerési képességekkel (*Erkenntniskräften*) rendelkezik, hogy a törvényekhez való viszonyát felismerje, így főszabályként a beszámíthatóságot vélemezni kell (*in Zurechnungsfähigkeit als Regel anzunehmen*), mindaddig ameddig a „különös tényekből az ellenkezője ki nem derül” (*so lange nicht aus besonderen Thatfachen das Gegenheil sich ergibt*). FEUERBACH (15. lj.)159.

³² 1878: V. tc. indokolása a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Részletes indoklás a 80. és 81. §-hoz.

³³ Uo.

³⁴ FINKEY Ferenc: *A szándék fogalma és ismérvei a büntetőjogban, különösen a szándék hiánya miatt történő felmentésekre* (Budapest: Pesti Lloyd 1899) 64.

³⁵ Uo. Marton Géza a lopás római jogi dogmatikai kereteit elemezve szintén elhatárolta egymástól a ténybeli és a jogi tévedést, de utalt arra, hogy magánjogi normára vonatkozó tévedés azonos hatályú volt a ténybeli tévedéssel, hiszen a „cselekményt dolózus voltától megfosztja, így a büntethezőség alapját elvonja”. Marton példái szintén jól rávilágítanak a ténybeli – jogi tévedés közötti elhatárolás nehézségeire. Amíg az *error facti* körébe sorolták azt az esetkört, mikor az elkövető abban a tévedésben volt, hogy a dolog birtokbavétele vagy vele való rendelkezés senkinek a jogát nem sérti (pl.: azt hitte, hogy az általa örökölt hagyatékba tartozik a dolog), ellenben *error iuris* körébe tartozott az az eset, ha egy érvénytelen végrendelet alapján az elkövető tévesen örökösnek hitte magát, és ezért a hagyaték tárgyát képező dolgokkal rendelkezett. MARTON Géza: *A furtum mint delictum privatum* (Debrecen: Hegedűs és Sándor Könyvkiadóhivatala 1911) 63–66.

sek valójában a tényálláshoz tartozó ténykörülmenyekben való tévedések. A tévedés „egységét” abból vezette le, hogy a szándékosság nem foglalja magában kifejezetten a jogellenesség tudatát, így a szándékon Finkey kizárólag a törvényi tényállás egyes elemeire kiterjedő szándékosságot,³⁶ azaz tényszándékot értett. Ezt az álláspontját azonban később némileg korrigálta, ugyanis beépítette a szándékosság tartalmába a helytelenség vagy kötelességellenesség tudatát.³⁷ Hasonlóan Finkeyhez Vámbéry is önkényesnek tekintette a ténybeli és jogi tévedés éles elhatárolását, amelyet egy rongálással kapcsolatos példával szemléltetett: a dolog idegen jellegében való tévedésnél az elkövető egyaránt hivatkozhat arra, hogy a dolgot a tulajdonságai alapján saját dolgával tévesztette össze, s arra is, hogy a dolgot sajátjának tartja,³⁸ tehát mindkét esetben az adott tényállási elemre vonatkozó lényeges tévedésről van szó.

Heller álláspontja szerint sem volt fenntartható az említett dichotómia. Ennek következtében a német jogirodalomban kialakult szubszumciós tévedés (*Subsumptionsirrtum*) kategóriáját alkalmazta. Szubszumciós tévedésen azt értette, mikor az elkövető egy konkrét életbeli jelenségnek, dolognak vagy cselekvésnek egy adott jogszabály alá tartozását vagy nem tartozását nem ismerte fel.³⁹ Ez lehet tényre és jogra vonatkozó tévedés is, ami voltaképpen a tévedésmentesen érzékelt létező hibás jogi megítélésében áll.⁴⁰

II. 2. A TÉVEDÉS „LÁTENS” FOGALMI ELEMEINEK KÉRDÉSE: MENTHETŐSÉG ÉS ALAPOS OK

A tévedésre vonatkozó szabály azonban mégsem lehet teljesen egységes a 81. §-ban szabályozott tétel miatt. Fontos, hogy e szakasz kizárólag a büntetőtörvény nem tudásáról és téves értelmezéséről rendelkezett, nem általánosságban a jog nem tudásáról.⁴¹ Ebből *a contrario* az a következtetés vonható le, hogy a nem büntetőjogi normában való tévedés a 82. § hatálya alá tartozik, tehát büntethetőséget kizáró hatálya van.⁴² Ezt maga az indokolás is kifejezésre juttatta: „nem a büntetőtörvénykönyv rendelkezésének nemtudása tehát: hanem azon tényi természetű föltétel körüli jogtévedés, mely a törvény elemét képezi hanem igenis előfordulhat az eset, hogy a tettes tévedésben volt azon jogra nézve, melynél fogva a cselekményt elkövette.”⁴³ A kódex szövege alapján a jogalkotó nem kívánta meg, hogy a tévedés alapos okból eredjen, ezt a fogalmi elemet csak a *büntetőtörvénykönyv általános részéről* szó-

³⁶ MARTON (35. lj.) 66.

³⁷ FINKEY 1914 (30. lj.) 193.

³⁸ VÁMBÉRY Ruzstem: *Büntetőjog, I. kötet*. (Budapest: Grill 1913) 205.

³⁹ HELLER Erik: *A magyar büntetőjog tankönyve. Bevezetés és általános rész* (Szeged: Szent István Társulat 1931) 127.

⁴⁰ HELLER (39. lj.) 128.

⁴¹ FAYER László: *A magyar büntetőjog kézikönyve. I. kötet* (Budapest: Franklin 1900) 337.

⁴² BERNOLÁK Nándor: *A tévedés tana* (Kassa: Kassai Kir. Jogakadémia 1910) 67.

⁴³ 1878: V. tc. indokolása a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Részletes indokolás a 80. és 81. §-hoz.

ló 1950. évi II. törvény vezette be a büntetőjog rendszerébe explicit módon.⁴⁴ Ezen a ponton azonban szükségesnek tartom kiemelni a törvényszöveg és az indokolás között feszülő ellentmondást.

Mivel a büntetőjogon kívüli szabályban való tévedés joghatását tekintve egyenértékű volt a ténybeli tévedéssel, így az kizárta a szándékosságot, azonban a deliktum gondatlan alakzata megállapítható volt, amennyiben a törvény kifejezetten büntetni rendelte azt.⁴⁵ A kódex rendelkezése szerint ugyanis gondatlan elkövetés esetén csak akkor zárta ki a tévedés a bűnösséget, amennyiben a tévedés maga nem gondatlanságból eredt.⁴⁶ Ezt azt jelenti – mint azt Angyal is megállapítja, hogy, amennyiben az elkövető a szükséges gondossággal járt el, s ennek ellenére mégsem szerezhett tudomást a tévedéssel érintett körülményről, akkor mentesült, „[...] *mert nem állapítható meg, hogy tévedése vagy nemtudása culposus.*”⁴⁷ Angyal a tévedésnek e vétlen változatát „menthető tévedésnek” nevezi,⁴⁸ s Bernolák is megerősíti, hogy ebben az esetben gondatlan bűncselekmény sem állapítható meg.⁴⁹ Azonban e menthető tévedést szükséges elhatárolni a német jogirodalomban és az 1917. évi tévedési rendeletben foglalt menthető tévedéstől: míg Németországban a menthető tévedés kifejezetten a büntetőjogi norma nem tudása vagy téves értelmezése miatti kivételszabályt jelentette, addig a Csemegi-kódex szerint ez kifejezetten a büntetőjogon kívüli tévedésre vonatkozott, azt leszámítva, hogy – mint azt majd bemutatom – a jogirodalom *de lege ferenda* javasolta a menthető tévedés német mintára való bevezetését. Az indokolás azonban a szándékosságot kizáró nem büntetőjogi tévedés esetén az ettől elkülönült „alapos ok” fogalmát használta: „*ha az alapos okokkal igazoltatik, ha a tettes alaposan hihette, hogy neki joga van arra, a mit tett: számbaveendő körülményt képez s több esetben a cselekmény szándékosságát – dolosus voltát szünteti meg.*”⁵⁰ Kérdés, hogy az alapos ok átszívárgott-e a bírói gyakorlatba, s ha igen milyen tartalommal.

II. 3. A BÜNTETŐJOGI TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ KRITIKAI JAVASLATOK

Korábban már utaltam a Kohlrauschnál is felmerült kérdésre, hogy hogyan határolható el egymástól a büntetőjogi és a büntetőjogon kívüli tévedés. A német jogirodalomhoz hasonlóan a magyar dogmatikai irodalom sem tudott választ adni erre a kérdésre. Berger Miksa is utalt rá, hogy ez a típusú elhatárolás prejudikáláshoz vezethet a bírói gyakorlatban: „[...] *amint már most a bíró fel akar menteni, vagy el akar ítél- ni, ahhoz képest folyamodik ahhoz az expedienshez, hogy a tévedést büntetőjog-*

⁴⁴ HOLLÁN (1. lj.) 53.

⁴⁵ 1878: V. tc. 75. §.

⁴⁶ 1878: V. tc. 82. §. (2). bek.: „A gondatlanságból elkövetett cselekményekre ezen szabály csak az esetben alkalmazható, ha az érintett körülmények nem tudása már magában nem képez gondatlanságot.”

⁴⁷ ANGAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Budapest: Athenaeum 1909) 425.

⁴⁸ ANGAL (47. lj.).

⁴⁹ BERNOLÁK (42. lj.) 243.

⁵⁰ 1878: V. tc. indokolása a magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről. Részletes indokolás a 80. és 81. §-hoz.

*belinek vagy más jogi térre vonatkozó természetűnek kvalifikálja.*⁵¹ A büntetőjogi tévedésre vonatkozó szakaszt több kritika is érte. Berger a német terminológiát követve „őszintétlen szakasznak” (*unehrliche Paragraphen*) nevezte, amely ellen a bíróságok „deklarált küzdelmet” folytatnak.⁵² Finkey szerint a beszámításhoz nincs szükség a jogellenesség tudatára, ennek következtében a 81. § is feleslegessé válik, hiszen a beszámítás szempontjából a büntetőjog ismerete közömbös, a gyakorlatban pedig igazságtalan szigorra vezet.⁵³ Finkey érve ez utóbbi tekintetében inkább pragmatikus, mintsem dogmatikai, ugyanis álláspontja szerint vannak olyan bűncselekmények, amelyek nem váltak a jogi „közmeggyőződés” részévé (pl.: az, hogy a tulajdonjog-fenntartással vásárolt dolog eladása a vételár kifizetése előtt sikkasztást képez). Ennek következtében, ha a büntetőjogi „tudatlanság” valódi és menthető, akkor az elkövető felmentésének van helye jóhiszemű tévedés miatt.⁵⁴ A jogtudós ezzel voltaképpen egy szokásjogilag fennálló bűnösséget kizáró ok elismerésére tett javaslatot. Angyal is *de lege ferenda* fogalmazta meg, hogy büntethetőséget kizáró okot kellene létrehozni arra az esetre, ha az elkövetőnek „[...] módjában sem volt a cselekmény tiltó büntetőjogi szabályt felismerni.”⁵⁵ Sajátos elméletet dolgozott ki a menthető büntetőjogi tévedéssel kapcsolatban Lévay Tibor budapesti ügyvéd a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain, ugyanis e kategóriát nem büntethetőséget kizáró okként, hanem csupán enyhítő körülményként fogta fel. Dogmatikai álláspontjában Feuerbach elméletét vélhetjük felfedezni, ugyanis véleménye szerint a menthető tévedés kizárólag azon deliktumok esetén alkalmazható, amelyek nem olyan bűncselekményekre vonatkoznak, amelyekben valamilyen általános erkölcsi szabály testesül meg. Lévay azonban nem kifejezetten jogforrási szint alapján differenciált, ugyanis véleménye szerint „[...] a rendeletek tömege között is sok van olyan, mely a társadalom erkölcsi felfogását foglalja parancsokba, mint az árueltitkolások, árdrágítások stb. eseteiben.”⁵⁶ Így tehát nem mondta ki a menthető tévedés automatikus alkalmazhatóságát a háború miatt keletkezett kerettényállásokra. Az elemzett álláspontok megerősítik azt, hogy a menthető tévedés doktrínáját Németországhoz hasonlóan Magyarországon is a világháborús büntetőjog-alkotás hívta életre, ugyanis az egyre növekvő normatömegben egyre nagyobb kihívást jelentett eligazodni, főleg az ipar és a kereskedelem területén.

III. A MAGYAR KIRÁLYI KÚRIA GYAKORLATA

Mint arra a bevezetőben utaltam, a kúriai gyakorlatot két fő csoportra bontva elemzem: (1) egyfelől arra a kérdésre keresem a választ, hogy hogyan érvényesült a Csemege-kódex tévedésre vonatkozó szabálya azon tényállási elemek vonatkozásá-

⁵¹ BERGER (4. lj.) 69.

⁵² BERGER (4. lj.) 58.

⁵³ FINKEY (30. lj.) 193. FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve* (Budapest: MTA 1915) 55.

⁵⁴ FINKEY (53. lj.) 55.; FINKEY (30. lj.) 193–194.

⁵⁵ ANGAL (47. lj.) 422.

⁵⁶ LÉVAY Tibor: „A tévedés a büntetőjogban” *Jogtudományi Közlöny* 1918/39. 302.

ban, amelyek büntetőjogon kívüli jogterületről eredtek. Ezzel összefüggésben választ kívánok adni arra is, hogy az indokolás által kiemelt „alapos ok” fogalmi elemet alkalmazta-e a bíróság, s ha igen, milyen tartalommal töltötte meg. (2) A kerettényállásokban való tévedés kérdését érdemes külön tárgyalni,⁵⁷ amely viszont magában foglalja annak vizsgálatát is, hogy a kúriai gyakorlat mit tekintett kerettényállásnak. Az említett dogmatikai elhatároláson kívül ennek oka a komparatív módszertanban keresendő, hiszen a reichsgerichti gyakorlat is külön kategóriaként kezelte a kerettényállásokban történő tévedést, így a joggyakorlat analízisben alkalmazott klasszifikáció mélyebb összehasonlítást tesz lehetővé.

III. 1. A KÚRIA GYAKORLATA NEM BÜNTETŐJOGI NORMATÍV OBJEKTÍV TÉNYÁLLÁSI ELEM EK ESETÉN

Az első releváns ügy tárgya egy intellektuális közokirathamisítás volt, amelynek vádlottja egy ingatlan tulajdonjoga tekintetében volt tévedésben. A történeti tényállás értelmében örökösödési jogvita bontakozott ki a vádlott és a sértett között az elhunyt nagyapjuk ingatlanvagyonát illetően. A tisztázatlan magánjogi körülmények között a vádlott egy 1904 januárjában kelt kötelezvény alapján zálogjogot kebeleztetett be a telekkönyvbe a sértett ingatlanára vonatkozóan.⁵⁸ A vád szerint tehát azáltal valósította meg az intellektuális közokirat-hamisítást, hogy a sértett jogaira vonatkozóan valótlan tényeket vezetett be a telekkönyvbe a kötelezvény alapján. A Kúria elsőként megállapította, hogy a vád tárgyát képező bűncselekmény megállapításához szükség van arra, hogy a vádlott a jogtalanság tudatában járjon el, a tudatának ki kell terjednie arra, hogy valótlan tény bejegyzésében működjön közre. Tehát a fő kérdés annak megválaszolása, hogy kétségtelen tudomása volt-e arról, hogy az ingatlan a sértett tulajdonát képezi vagy sem.⁵⁹ Az eljárás során mind a sértett, mind a vádlott örökösödési jogcímre vezették vissza a tulajdonjogukat, azonban egyikük sem tudta azt kétséget kizáróan bizonyítani.

Az elsőfokon eljáró törvényszék, valamint a másodfokon eljáró ítéltábla arra alapították a vádlott bűnösségét, hogy az ingatlant a sértett és anyja „emberi emlékezet óta” használta, ezért az elkövető nem lehetett tévedésben a tulajdonjog tekintetében. A Kúria álláspontja szerint azonban önmagában az ingatlan sértett általi használatából nem vonható le az a következtetés, hogy a vádlottnak kétséget kizáró bizonyossággal kellett volna tudnia arról, hogy az ingatlan nem az ő tulajdona. A bíróság felmentette a vádlottat arra hivatkozással, hogy az elkövető nem a jogta-

⁵⁷ Tanulmányomban a kerettényállás 19–20. századi, német dogmatikában kialakult fogalmi változatát tekintettem kiindulópontnak, amelynek értelmében minden olyan bűncselekmény kerettényállás, amelyet más jogalkotó tölt ki tartalommal. Karl BINDING: *Die Normen und ihre Übertretung* (Leipzig: W. Engelmann 1890) 161.; Franz von LISZT: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts* (Berlin–Leipzig: Verlag von J. Guttentag 1888) 84.

⁵⁸ 4740/1909. sz. a. III. Bt. in BALOGH Jenő (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár. 3. kötet* (Budapest: Jogtudományi Közlöny Szerkesztősége 1910) 346–347.

⁵⁹ Uo. 347.

lanság tudatában követte el a bűncselekményt.⁶⁰ A Kúria jelen ügyben tehát érzékelte a büntetőjogon kívüli jogi tévedést, hiszen az tulajdonjogi kérdésre vonatkozott, azonban nem hivatkozott rá explicit módon az indokolásban. A bíróság kísérletet sem tett a büntetőjogi és büntetőjogon kívüli tévedés elhatárolására, hanem ezt az érvelési fordulatot megkerülve, általánosságban a szándékosság hiányára hivatkozva hozott felmentő ítéletet. Emellett megállapítható, hogy a törvényi indokolásban említett alapos okra sem explicit, sem implicit utalás nem történt az ítéleti indokolásban.

Egy három évvel későbbi, szintén intellektuális közokirat-hamisítással kapcsolatos esetben a Kúria már jobban kibontotta az érvelését. Az ügyben a vádlott egy szóban megkötött ingatlan adásvételi szerződés érvényességét tekintve volt tévedésben, azaz magánjogi kérdésben.⁶¹ A Kúria a másodfokon eljáró ítélőtábla döntését helybenhagyva felmentő ítéletet hozott, szintén azon az alapon, hogy hiányzott a jogtalanság tudata, azonban cizellálta az érvelését: álláspontja szerint a „*bűncselekmény keretébe tartozó magánjogi jogviszonyra vonatkozó ignorantia iuris nem a Btk. 81. §-a körébe eső büntetőjogi, hanem a Btk. 82.-ában meghatározott ténybeli tévedés*”.⁶² A Kúria tehát elfogadta a jogirodalom által kiemelt *a contrario* értelmezést a Csemegi-kódex 81. és 82. §-ainak relációjában, valamint Finkeynek a tévedés „egységére” vonatkozó elméletét is, ugyanis a magánjogi kérdésben való tévedést ténybeli tévedésnek tekintette. A tévedés „alapos okának” vizsgálata jelen ügyben sem detektálható.

M. Mihály ügyében a vád tárgyát a Csemegi-kódex 386. § alatti *quasi* családi alakzat képezte, amelyet az követett el, aki a hitelezők megkárosítása céljából a hatósági végrehajtás előtt a vagyonához tartozó értéktárgyat eltitkolt, elidegenített, megrongált, adósságokat vagy jogügyleteket koholt.⁶³ A tettesi kvalifikáció szempontjából kizárólag egy adós követhette el, tehát az elkövető tudatának ki kellett terjednie arra, hogy egy valós magánjogi követelés áll fenn vele szemben. A történeti tények szerint az elkövető 1910 júniusában szóbeli szerződést kötött a sértett ingatlanaira, s a szerződés biztosítékaként foglalót is adott. A felek abban egyeztek meg, hogy az írásbeli szerződést majd csak szeptemberben kötik meg. Azonban a vádlott (vevő) álláspontja szerint a sértett (eladó) nem a szerződésben meghatározott mennyiségű ingatlanhányadot adott át, így a szerződéstől a foglaló elvesztésével elállt, s közölte, hogy az írásbeli szerződést nem köti meg, valamint a vételárat sem teljesíti. A sértett keresetet nyújtott be ellene, a polgári pert meg is nyerte, azonban az elkövető ellen foganatosított végrehajtás sikertelen volt, ugyanis a vád-

⁶⁰ Uo. 347.

⁶¹ 4072/1912. sz. a. IV. Bt. in VARGHA Ferenc (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár, 6. kötet* (Budapest: Jogtudományi Közlöny Szerkesztősége 1913) 235. A bűncselekmény elkövetése, illetve elbírálása idején az ingatlan adásvétel tekintetében az alakszabadság elve érvényesült. Ez azt jelentette, hogy a kötelmi ügylet szóban megkötve is érvényes volt, az ingatlanokra vonatkozó okirati formakényszert a kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. alapján kibocsátott 4420/1918. M. E. rendelet vezette be. ANTALFY Mihály: „Vétel, csere” in SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog 4. Kötelmi jog, különös rész* (Budapest: Grill 1942) 204.; MESZLÉNY Artúr: „Új Jogszabálytan” *Polgári Jog* 1925/8–9. 336.

⁶² MESZLÉNY (61. lj.) 235.

⁶³ 1878: V. tc. 386. §.

lott időközben elidegenítette az ingatlanát testvérének.⁶⁴ A vádlott az ügyben tehát abban tévedett, hogy az elsőként megkötött szerződés érvényes-e, azaz tévedése a „bekövetkező hatósági végrehajtás” tényállási elemére vonatkozott, hiszen az elkövetői tudattartalom nem terjedt ki a vele szemben fennálló érvényes magánjogi követelésre. A Kúria arra a következtetésre jutott, hogy az elkövető „egyszerű földműves létére” nem lehetett tisztában a magánjogi szabályokkal, így a sértett követelését méltán tarthatta aaptalannak vagy legalább kétesnek, így a tévedése menthető volt.⁶⁵ Jelen ügyben már kimutatható tehát, hogy a tévedés „vétkességét” vizsgálta a bíróság. A Kúria értelmezésében tehát a tévedés „alaposságát” az elkövető személyi körülményei, jogban való járatlansága alapozta meg. Ez az interpretáció még elfogadható lenne, amennyiben a törvény szövege egyértelműen kifejezésre juttatná, hogy a tévedésnek alapos okból kell származnia. Álláspontom szerint azonban a büntetethez való akadály ezen interpretálása *contra legem* módon szűkíti a tévedés alkalmazási körét, ugyanis – mint azt korábban levezettem – a nem büntetőjogi tévedésre vonatkozó ezen többletkritérium nem olvasható ki a Csemegi-kódex szövegéből egyértelműen, csupán az indokolás utal rá.

Hasonló, megszorító értelmezés jelent meg egy 1914. évi ügyben is, ahol a lopás tényállási elemét képező dolog „idegen” minőségére vonatkozó tévedés miatt hozott felmentő ítéletet a bíróság. A vádlottak fakitermelési és eladási szerződést kötöttek a sértettel, amelynek értelmében a sértett köteles lett volna egy meghatározott határidőre kivágni és elvitetni a fát. A sértett ugyan kivágta a fákat, viszont határidőre nem szállította el. A vádlottak értelmezése szerint a kivágott fa tulajdonjogával az erdő tulajdonosai, tehát ők rendelkeztek, a sértett viszont tagadta ezt. A nem eldöntött magánjogi kérdés ellenére a kivágott fát a vádlottak elszállították, s az ügyészség lopás miatt emelt vádat ellenük.⁶⁶ A Kúria álláspontja szerint közömbös az, hogy a polgári ügyekben eljáró bíróság kinek a javára dönt majd a tulajdonjogi kérdésben, ugyanis a vádlott a fa elszállítását abban a tudatban eszközölte, hogy az a sajátja, ennek következtében „vétkes” magánjogi tévedésben volt a fa „idegen” minősége tekintetében.⁶⁷ A bíróság tehát itt is beemeli az értelmezésbe a tévedés vétkességének kérdését, azonban míg az előző ügyben meg is indokolta azt személyi körülményekkel, addig jelen ügyben pusztán ornamentáció maradt.⁶⁸

⁶⁴ B III. 2405. sz. in LENGYEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár, 9. kötet* (Budapest: Jogtudományi Közlöny Szerkesztősége 1916) 275–276.

⁶⁵ LENGYEL (64. lj.) 275–276.

⁶⁶ 1740/1914. sz. in LENGYEL Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár, 8. kötet* (Budapest: Jogtudományi Közlöny Szerkesztősége 1915) 173.

⁶⁷ LENGYEL (66. lj.) 173.

⁶⁸ Egy 1914. évi döntvényben a Kúria a „jóhiszemű tévedés” kifejezést használta, mikor az alapul fekvő ügyben a vádlott végrehajtásra vonatkozó pénzügyi jogszabályok értelmezésében tévedett, azonban itt sem bontotta ki annak tartalmát, hanem általánosságban a szándék hiányára tekintettel hozott felmentő ítéletet. 5682/1914. sz. in NÉMETH Péter (szerk.): *Büntető Jog Tára, 67. kötet* (Budapest: 1915) 11–12.

III. 2. A KERETTÉNYÁLLÁSOKBAN VALÓ TÉVEDÉS MEGÍTÉLÉSE

Magyarországon az első világháborút követően kezdődött meg a kerettényállások expanziója, ami a gazdasági büntetőjogi tényállások fokozatos kriminalizálásával indokolható (pl.: adócsalás, fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés, árrágítás). A jogértelmezési probléma alapvetően a Csemegi-kódex 81. §-ából eredt, ugyanis ennek értelmében a büntetőtörvény nem tudása vagy téves értelmezése nem zárta ki a bűnösséget. Kérdés, hogy a „büntetőtörvény” fogalma alatt kizárólag az 1878. évi V. tc. rendelkezéseit kellett érteni, vagy beletartozott az egyre jelentősebbé váló mellékbüntetőjogi normaanyag.

A Kúria elsőként az adócsalás körében értelmezte a kérdést. E ponton szükséges röviden utalni az adócsalás két világháború közötti szabályozási modelljére. Az adócsalást az államkincstár megkárosítására irányuló büntettekről és vétségekről szóló 1920. évi XXXII. tc. kriminalizálta, amely csupán egy formális legaldefiníciót tartalmazott, amelynek értelmében adócsalásnak minősült minden olyan cselekmény, amelyet az adóról vagy egyéb köztartozásról rendelkező törvény kifejezetten adócsalásnak nyilvánított.⁶⁹ Angyal az adócsalási törvény szabályait az adócsalás „általános részének”, az egyes adótörvények által szabályozott tényállásokat pedig az adóbüntetőjog „különös részének” nevezte, ugyanis a konkrét bűncselekményi tényállásokat az egyes szaktörvények határozták meg.⁷⁰

Az alapul fekvő történeti tényállás értelmében a vádlott egy cséplőgép-tulajdonos volt, aki a munkásaitól elmulasztotta behajtani az általános forgalmi adót, ugyanis védekezése szerint nem tudta, hogy e kötelezettség rá is vonatkozik. A háttérnormák tekintetében kiemelté igényel, hogy az őrlési és forgalmi adóról rendelkező 1921. évi XXXIX. tc. kriminalizálta az adócsalásnak azt a formáját, mikor az elkövető az üzleti könyveibe, feljegyzéseibe, bevallásába valótlan adatokat tüntet fel, vagy azokból fizetéseket kihagy. Azt azonban, hogy milyen bevételek tartoznak a cséplőgép-tulajdonosok adóalapjához, nem a törvény, hanem egy pénzügyminiszteri rendelet határozta meg. A fő dogmatikai kérdés tehát abban állt, hogy az említett rendelet szabályaiban való tévedés büntetőjogi vagy azon kívüli jogi tévedésnek minősült-e, tehát a korábban említett „büntetőtörvény” definíciót kellett értelmeznie. A bíróság úgy foglalt állást, hogy büntetőtörvényen nem kizárólag az 1878. évi V. tc. rendelkezéseit kell érteni, hanem „[...] minden büntető rendelkezést tartalmazó törvényt vagy törvényes rendeletet is.”⁷¹ Ennek következtében az elkövető téve-

⁶⁹ 1920: XXXII. tc. az államkincstár megkárosítására irányuló büntettekről és vétségekről (adócsalásról). 1. §.

⁷⁰ Például a vagyonátruházási ügyekről szóló 1920: XXXIV. tc. 61. §-a adócsalásnak nyilvánította azt, ha valaki a vagyonátruházásról kiállított okiratban az illetékkötelezettségre, az illeték kulcsára vagy összegére nézve döntő körülményekről tudatosan helytelen vallomást vagy kijelentést tett, vagy az ezekre a körülményekre nézve irányadó tényeket tudva valótlanul adta elő. További példaként említhető a fényüzési forgalmi adóról szóló 1920: XVI. tc. azon rendelkezése (22. §), amely büntetendővé nyilvánította, ha valaki a hatóság megtévesztésével őt meg nem illető adómentességet vett igénybe vagy arra törekedett, esetleg ahhoz más javára akár cselekvéssel, akár való tény-körülmény tudatos elhallgatásával hozzájárult.

⁷¹ B. III. 4798/1925. in DEGRÉ Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára*, 78. kötet. (Budapest: 1926) 115.

dése a kerettényállást kitöltő normákban nem zárja ki a szándékosságot. A Kúria ezzel lényegében két irányban tágította ki a büntetőtörvény fogalmát: (1) egyfelől bevonta az értelmezésbe a mellékbüntetőjogot, (2) másfelől impliciten kimondta, hogy a kerettényállást kitöltő rendeleti szabályokban való tévedés, függetlenül a szabályozás tárgyától, a büntetőjogi tévedés jogi sorsát osztja.

A Kúria hét évvel később foglalkozott újból a részletesebben a kérdéssel, a szintén kerettényállásnak minősíthető fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések kapcsán.⁷² Az ügyben a vádlott azzal védekezett, hogy nem tudott arról, hogy érvényben van olyan kormányrendelet, amely tilalmazná a külföldi fizetési eszközök vételét és eladását. A bíróság maga is érzékelte az értelmezési problémát, amikor utalt arra, hogy a Csemegi-kódex 81. §-ából grammatikai értelemben nem vezethető le a kerettényállást kitöltő, nem büntetőjogi tárgyú rendeletekben való tévedés. Ezt követően a bíróság a kerettényállások jogi természetével foglalkozott, kimondva, hogy azok a „büntetendő tényálladékok” nem határozzák meg, hanem más jogszabályokra tartalmazznak utalást. A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések tényállását így a tilalmat előíró rendeletek határozzák meg.⁷³ Szükséges megjegyezni, hogy nem helyeselhető a Kúria azon álláspontja, miszerint a keretdiszpozíciók egyáltalán nem tartalmazzák a deliktum tényállását, hiszen erre éppen a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések szolgálnak ellenpéldaként, hiszen e diszpozíciók meghatározzák mind a bűncselekmény elkövetési tárgyát (külföldi fizetési eszköz), mind az elkövetési magatartások körét (üzérkedés, kizárás, valótlán hír kóholása stb.). Mindezekből kiolvasható a Kúria kerettényállásokkal kapcsolatos álláspontja: (1) a kerettényállást kitöltő normák körét a büntetőjogon kívüli más jogszabályokban látja; (2) nem differenciál a tekintetben, hogy a háttérnorma a keretdiszpozíció mely tényállási elemét tölti ki tartalommal. A Kúria az érvelését azzal zárta, hogy a kerettényállást kitöltő háttérnormák a büntetőtörvény „kiegészítő részévé” válnak, így minden ilyen jogszabály a „[...] a büntetőtörvénnyel eggyé olvad s így azzal egy elbírálás alá esik”.⁷⁴

1941-ben a Kúria ismét megerősítette a kerettényállásokkal, illetve azokban való tévedéssel kapcsolatos dogmatikai álláspontját egy ártúllépéssel kapcsolatos ügyben. Az ártúllépést az *árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. tc.* kriminalizálta, amelynek értelmében e bűncselekményt az valósította meg, aki az erre jogosult hatóság részéről megszabott vagy megengedett hatósági árnál magasabb árat követelt, fogadott el vagy kötött ki közszükségleti cikkért.⁷⁵ A bíróság kimondta,

⁷² A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések nagy része kerettényállás volt, amelynek tartalmát a fizetési eszközök forgalmára vonatkozó kormányrendelet vagy pénzügyminiszteri rendelet töltötte ki tartalommal. Például bűncselekményt valósított meg, aki a minisztérium vagy a pénzügyminiszter tilalma ellenére külföldi fizetési eszközzel üzérkedett, vagy azt külföldre kizárta. ANGVAL PÁL: *A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények. Árdrágító visszaélések. A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések* (Budapest: Széchenyi Művészeti és Irodalmi Rt. 1941) 138–139.; 1922: XXVI. tc. a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről 1. §

⁷³ B. II. 4996/1932. in DEGRÉ Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára, 85. kötet* (Budapest: 1933) 48.

⁷⁴ DEGRÉ (73. l.). 48.

⁷⁵ 1920: XV. tc. az árdrágító visszaélésekről. 1. § 1. pont; ANGVAL (72. l.). 71–75.; VARGA Norbert: „Árdrágító visszaélések a Szegedi Ítéltábla gyakorlatában az 1920. évi XV. tc. alapján” *Forum. Acta Juridica et Politica* 2017/2. 84.

hogy az 1920. évi XV. tc. is kerettörvény, ugyanis annak tartalmát az árak megállapításáért felelős kormánybiztos rendeletei töltik ki tartalommal, így a hatósági árra vonatkozó tévedés nem mentesít a büntetőjogi felelősség alól.⁷⁶ E döntvény alapján is kirajzolódni látszik, hogy a bíróság nem differenciált annak kapcsán, hogy a háttérnorma a kerettényállás mely tényállási elemét tölti ki tartalommal, a döntés alapján az is megalapozta a kerettényállás minőséget, ha az elkövetési tárgy kerekeit tölti ki másik jogszabály.⁷⁷ A Kúria egy másik árdrágítással kapcsolatos ügyben leszögezte, hogy a büntetőjogi normában való tévedés esetén közömbös, hogy az elkövető tudott-e írni vagy olvasni, s lényegében megismételte a Feuerbach-féle fikciót kimondva, hogy az országos érvényű rendeletek kötelező erejének „[...] *nem előfeltétele az, hogy azok ne csak a hivatalos lapban, hanem a helyi szokás szerint is közhírré legyenek téve.*”⁷⁸ A Kúria tehát leszögezte, hogy a büntetőjogi tévedés nem tűr kivételt.

Az elemzett gyakorlat alapján tehát kimutatható, hogy a Kúria a büntetőjogi tévedés szempontjából kerettényállásnak minősített minden olyan szabályozási technikát, mikor a büntetőjogi tényállás tartalmát, akár azonos (pl.: adócsalásnál adójogi szaktörvény), akár alacsonyabb jogforrási szinten lévő más jogági jogszabály (pl.: árdrágításnál rendelet) töltött ki tartalommal, függetlenül attól, hogy mely tényállási elemre vonatkozott a háttérnorma. Ennél is tágabban értelmezte a fogalmat egy 1941. évi döntésében. K. G. ügyében a vádlott szintén egy büntetőjogi normát (forgalmi adócsalás tényállása) kitöltő szakjogi normában tévedett, egészen pontosan az adómentesség kérdésében. Az elkövető az üzleti könyveiben nem tüntette fel a saját vállalatából a háztartásban felhasznált áruk pénzértékét. A semmisségi panaszában egyfelől előadta, hogy nem volt tudomása arról, hogy a forgalmi adónak le nem rovása bűncselekmény, másfelől nem tudta, hogy a húsfélék saját háztartásban való felhasználása esetén azok pénzértékét is fel kell tüntetni az üzleti könyvben.⁷⁹ Az őrlési és forgalmi adóról szóló 1921. évi XXXIX. tc. azonban úgy rendelkezett, hogy az adóalany köteles az általános forgalmi adó alapjához hozzászámítani a saját vállalatából a háztartásban való fel- vagy elhasználása céljából elvett áruk pénzértékét is.⁸⁰ A Kúria kimondta, hogy az adócsalás vétségéről szóló törvény nem tudása a Csemegi-kódex 81.-ában foglalt rendelkezés szerint a beszámítást nem zárja ki. Szükséges kiemelni, hogy a vizsgált ügyben egy adómentességi szabály értelmezése állt a középpontban, tehát az adóalap, azaz az 1921. évi XXXIX. tc. elkövetési tárgya tekintetében volt tévedésben az elkövető. Látható tehát, hogy a Kúria jelen ügyben is pusztán az elkövetési tárgyra tekintettel kerettényállásnak tekintette az adott bűncselekményt. A legfontosabb eltérés az előző ügyekhez képest, hogy a

⁷⁶ B. II. 258/941. in DEGRÉ Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára 93. kötet* (Budapest: 1941) 116.

⁷⁷ A Kúria szinte szó szerint ugyanezt mondta ki ugyanebben az évben (1941) egy másik ártülpései ügyben: „Az árdrágításról szóló törvény egy kerettörvény, amelynek tartalmát a vonatkozó és az arra jogosított hatóság által kibocsátott rendeletek töltik ki, amelyek ebből folyólag egy tekintet alá esnek a törvénnyel [...]” B. II. 887/941. in DEGRÉ Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára 93. kötet* (Budapest: 1941) 118.

⁷⁸ B. II. 1368/941. in DEGRÉ Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára 93. kötet* (Budapest: 1941) 118.

⁷⁹ Budapest Főváros Levéltára (Továbbiakban: BFL) VII. 1. d. 689. doboz. B. III. 4651/1925/12. sz.

⁸⁰ 1921: XXXIX. tc. az őrlési és forgalmi adóról. 31. § (2). bek.

bíróság olyan büntetőjogi normát tekintett kerettényállásnak, ahol mind a büntetőjogi keretnorma, mind az azt kitöltő szakjogi (adóügyi) rendelkezések egy s ugyanazon törvényben kaptak helyet.

IV. ALSÓBB BÍRÓSÁGI GYAKORLAT

IV. 1. A KERETTÉNYÁLLÁSOKBAN VALÓ TÉVEDÉS MEGÍTÉLÉSE

Ahogy a Kúria gyakorlatában, az alsóbb bírósági gyakorlatban is leginkább az adócsalással, fizetési eszközökkel visszaéléssel és az árdrágítással kapcsolatos ügyekben merült fel a jogi tévedés kérdése. F. I. ügyében a vádlott eleinte H. J. tőzsdeügynök alkalmazottja volt, azonban miután H. J. huzamosabb időt töltött külföldön, a tőzsdeügynökség vezetését F. I.-re bízta, megfelelő mennyiségű készpénzt és értékpapírt hagyva neki.⁸¹ Miután H. J. szívbajára hivatkozva hosszabb időre külföldre távozott, F. I. teljesen átvette az üzlet irányítását, azonban ő maga tőzsdeigazolvánnyal nem rendelkezett, így a H. J. által előírt tőzsdei megbízásokat tőzsdeigazolvánnyal rendelkező más személyek útján bonyolította le. Az elkövető cselekménye az 1970/1935. sz. M. E. által meghatározott kihágást valósította meg, ugyanis a devizakülföldi főnöke részére befolyt üzleti jövedelmeket az MNB engedélye nélkül használta fel, holott egy zárolt belföldi pengőszámlára kellett volna helyezni az említett rendelet és az azt kiegészítő további rendeleti tilalmak értelmében. A vádlott azzal védekezett, hogy nem tudott a hatályban lévő tilalmakról, különös tekintettel arról, hogy H. J.-t a devizajogi szabályok értelmében „devizakülföldinek” kellett tekinteni. A Budapesti Kir. Törvényszék e tévedést a Kúria gyakorlatával összhangban közömbösnek tekintette, s kimondta, hogy [...] „a jogszabályok nem tudása a büntetés alól nem mentesít”,⁸² amit a Budapesti Kir. Ítéletábrla is helybenhagyott.⁸³ Ez az indoklás azonban túl általánosnak tekinthető, hiszen kizárólag a büntetőjogi normában való tévedés irreleváns a Csemegi-kódex rendelkezése és a Kúria gyakorlata alapján.

Ezzel a dogmatikai felfogással találkozhatunk B. M. ügyében is, ahol szintén az adómentesség értelmezése képezte a tévedés tárgyát, egészen pontosan az 1921. évi XXXIX. tc. azon rendelkezése, amely kivételszabályt állapított meg bizonyos keresőtevékenységek adóalapba való bevonása alól.⁸⁴ A Budapesti Kir. Törvényszék az adóügyi jogszabály félreértelmezését nem fogadta el a 81. §-ra hivatkozással, azonban az érvelése eltér a korábbi döntésektől: kiemeli, hogy az elkövető azért nem hivatkozhat alappal az adóügyi normában való tévedésre, mert „az adó eltérő kolásának legnagyobb része, mintegy 42 millió korona 1924. évre esik, mikor is

⁸¹ BFL VII. 1. d. 2634. doboz. B. V. III. 6260/1941/6. sz.

⁸² Uo.

⁸³ BFL VII. 1. d. 2634. doboz. B. IX. 2634/1941/13. sz.

⁸⁴ 1921: XXXIX. tc. az örlési és forgalmi adóról. 29. § (3). bek.: „A törvény alkalmazása szempontjából nem tekinthető önálló kereseti tevékenységnek az oly tevékenység, amidőn valaki bér- vagy szolgálati viszonyban munkaerejét egy vagy néhány munkaadó számára köti le.”

*az általános forgalmi adó törvény rendelkezései már köztudatba mentek át.*⁸⁵ A jogi „köztudatra”, közmeggyőződésre való utalás miatt tehát itt a bíróság már nem mechanikusan hívta fel a Csemegi-kódex 81. §-át, hanem utalás történt a büntetőjogi tévedés körülményeire.

A vizsgált ügyek között azonban akadt egy olyan adócsalási eset, amelyben a Balassagyarmati Törvényszék valamelyest áttörte a Csemegi-kódex merev szabályát és a Kúria álláspontját. A tévedés tárgya ismételten az *1921. évi XXXIX. tc.* egyik rendelkezése volt. Az említett törvény értelmében az őstermelésből származó jövedelem nem tartozott az általános forgalmi adó alapjához. Erre vonatkozóan a törvény egy értelmező rendelkezést tartalmazott, amelynek értelmében a mezőgazdasági tevékenység őstermelésnek minősült, viszont a terménynek iparcikké feldolgozása nem minősült annak, úgyszintén az erdőgazdálkodás sem, így az utóbbi két tevékenység adóköteles volt.⁸⁶ Megállapítást nyert, hogy a vádlott gazdasági tevékenysége abban állt, hogy kivágott fákat gyűjtött össze, s abból készített szőlőkarókat, így nem volt egyértelmű, hogy a tevékenysége őstermelésnek minősült vagy sem. A törvényszék kiemelte, hogy a forgalmi adóról rendelkező törvény *„kétséget kizáró határozottsággal nem rendelkezik”* a kérdéssel, így a vádlottnak az a védekezése, miszerint az eladást adómentesnek tekintette, *„[...] mint törvényt értelmező egyéni vélemény teljesen indokolatlannak nem mondható, a bíróság az adócsalásra irányuló szándék fennforgását bizonyítottanak nem találta.”*⁸⁷ A bíróság tehát a jogszabályi rendelkezés homályosságát *in melius* értékelte, s implicite a keretkitöltő normában való tévedést relevánsnak tekintette. Érezhető, hogy a bíróság nem kívánta deklarált módon áttörni a 81. § merev szabályát, így általánosságban a szándék bizonyítottságának hiányában hozott felmentő ítéletet.

A vizsgált árdrágítással kapcsolatos ügyekben szinte teljes egészében a Kúria 1941-ben kiadott döntvényeiben foglalt dogmatikai álláspontok tükröződnek vissza. Egy – az Egri Kir. Törvényszék előtti ügyben – P. B. zöldségkereskedő vádlott a rendeletben meghatározottnál magasabb áron adott el vöröshagymát R. J.-nek, mindketten tényállásszerű ártüллépést realizálva ezzel. A vádlotti védekezés alapja annyiban állt, hogy nem voltak tájékoztatva a legmagasabb ár felől. A törvényszék szinte szó szerint átvette a Kúria egyik döntvényének megállapítását, kimondva, hogy e védekezés az *„[...] árszabások megfelelő nyilvános közzététele folytán, mint menthető körülmény figyelembe nem vehető.”*⁸⁸ A Kúria kerettényállásokkal és abban való tévedéssel kapcsolatos álláspontja jelenik meg a Kalocsai Kir. Törvényszék

⁸⁵ BFL VII. 1. d. 856. doboz. B. VII. 356/1925/6. sz.

⁸⁶ 1921: XXXIX. tc. 29. § (2). bek.: „A törvény alkalmazásában őstermelésnek számít a mező- és szőlőgazdaság, állattenyésztés, kertészet, gyümölcs- vagy zöldségtermelés, méhészet, vadászat és halászat. Nem számít azonban őstermelésnek a terményeknek iparcikké feldolgozása és ily módon való értékesítése. Nem számít továbbá őstermelésnek a föld terményeinek nyílt üzlethelyiségben, akár a föld tulajdonosa, akár más által való forgalomba hozása, végül a halászatnak vagy vadászatnak bérelt területen kereskedés céljából üzése és a halaknak vagy vadaknak kereskedelem útján forgalomba hozatala. Nem számít végül adómentes őstermelésnek az erdőgazdaság, amelyből származó bevétel általános forgalmi adó alá esik.”

⁸⁷ BFL VII. 1. d. 689. doboz. B. 3187/1923/6. sz.

⁸⁸ BFL VII. 1. d. 2706. doboz. B. 2930/1941/2. sz.

gyakorlatában is. A hetvenéves, földműves foglalkozású M. G. ügyében kimondta, hogy a vádlottat a hatósági árról való téves információja nem mentesíti, hiszen az árkormánybiztosság rendelete a hivatalos lapban kihirdetésre került, s „[...] *hogy ez a rendelet az 1920: XV. tc. kereteinek hézagát tölti ki, a büntetőjogszabállyal egy tekintet alá esik.*”⁸⁹ Szintén az adott jogszabály kihirdetésének objektív tényét emelte ki a Budapesti Kir. Ítéltábla CS. J. ügyében, kimondva, hogy a tejföl árában való tévedés közömbös, hiszen az érintett kormánybiztosi rendeletet a *Budapesti Közlönyben* szabályszerűen kihírdették, s a „[...] *törvény kereteit kitöltő, s azzal egy tekintet alá eső rendelet nem tudása a Btk. 81. § szerint a cselekmény beszámítását nem zárja ki.*”⁹⁰ A Ráckevei Járásbíróság szintén azt állapította meg, hogy a büntetőjogi tévedést befolyásoló személyi körülmények tárgytalanok a 81. § alkalmazása szempontjából. Az alapul fekvő ügyben az elkövető nem volt tisztában a tehéntúró maximális árával. A földműves foglalkozású vádlott védekezésül előadta, hogy egy tanyán él, újságot nem olvas, emberekkel helyzeténél fogva nem igazán érintkezik, így nem volt tisztában a tehéntúró hatósági árával, amit azzal erősített meg, hogy a helyi piacon a hatósági árak jegyzéke még ki sem volt függesztve. A bíróság ezt figyelmen kívül hagyta, s kizárólag arra hivatkozott, hogy a törvényes felhatalmazás alapján kiadott rendelet a büntetőtörvény jogi sorsát osztja, így az abban való tévedés a beszámítást nem zárja ki.⁹¹

IV. 2. JOGALKOTÓI MULASZTÁS HATÁSA A TÉVEDÉSRE – A JÓHISZEMŰ TÉVEDÉS DOKTRÍNÁJA

Az előző fejezetben már utaltam rá, hogy egy esetben a Balassagyarmati Kir. Törvényszék a keretkitöltő normában való tévedést jogértelmezési kétség és a rendelkezés homályossága miatt az elkövető javára értékelte. Ez felvet egy további, általánosabb kérdést: hogyan értékelhető a tévedés, amennyiben az jogalkotói mulasztásra vezethető vissza? E probléma nem precedens nélküli magyar büntetőjog történetében, ugyanis az *ádrágító visszaélésekről szóló 1916. évi IX. tc.* megalkotásával került a jogirodalom és a joggyakorlat napirendjére. Az *1916. évi IX. tc.* elsőként kriminalizálta az ádrágító visszaéléseket Magyarországon, megalkotva annak egyik legfontosabb alakzatát, az ún. árufelhalmozást.⁹² Ezt az követte el, aki háború idején szerzett be közszükségleti cikkeket nyereszkerdes céljából a saját házi, gazdasági, üzemi szükségleteit meghaladó mennyiségben.⁹³ A jogalkotó célja ezzel a háborús gazdaságon nyereszkerdesni kívánó, visszaélésszerű kereskedelmi tevékenység visszaszorítása volt, azonban a kriminalizációval nem akarta teljesen

⁸⁹ BFL VII. 1. d. 2705. doboz. B. 2120/1941/3. sz.

⁹⁰ BFL VII. 1. d. 2705. doboz. B. X. 10 859/1941/5. sz.

⁹¹ BFL VII. 1. d. 2705. doboz. B. 2907/1941/2. sz.

⁹² VÁMBÉRY Rusztem: „Törvényjavaslat az ádrágító visszaélésekről” *Jogtudományi Közlöny* 1915/49. 491.

⁹³ 1916: IX. tc. az ádrágító visszaélésekről. 1. §; FINKEY Ferenc: „Az ádrágító visszaélésekről szóló 1916. évi IX. t. c.” *Jogállam* 1916/3–4. 156–157.

megbénítani a kereskedelmet,⁹⁴ így büntethetőséget kizáró okokat kapcsolt a fenti magatartáshoz: nem volt büntethető, aki hatósági engedély birtokában szerzett be ilyen cikkeket, vagy azok kereskedésével már korábban is hivatásszerűleg foglalkozott.⁹⁵ A probléma azonban az volt, hogy 1916 és 1917 közötti időszakban a jogalkotó nem határozta meg, hogy mely hatóság jogosult ilyen engedélyt kiadni.⁹⁶

E jogi problémával kapcsolatos esetek megjelentek mind a Budapesti Kir. Ítéltábla, mind a Szegedi Kir. Ítéltábla és illetékességi körükbe tartozó törvényszékek gyakorlatában. K. Gy. ügyében a vádlott a háborút megelőzően kátrányolaj-kereskedő volt. Annak érdekében, hogy a fűszerkereskedéssel foglalkozó, de csődbejutott fivérének segíteni tudjon, kereskedelmi tevékenységét fűszerárura is kiterjesztette, s ezt követően került sor a házi szükségletet meghaladó élelmiszer-áru beszerzésére. A vádlott azzal védekezett, hogy 1916 júliusában iparigazolványt váltott hüvelyes veteményekkel való kereskedésre, valamint be is jegyeztette egyéni cégét.⁹⁷ Fontos kiemelni, hogy az iparigazolvány és a törvényben szereplő hatósági engedély nem szinonim fogalmak. Az iparigazolvány az iparhatóság által kiállított deklaratív hatályú jognyilatkozat, amely a már fennálló iparüzési jogot tanúsítja, a hatósági engedély viszont konstitutív hatályú hatósági aktus, amely a jövőre nézve közszükségleti cikkekké való kereskedésre jogosít.⁹⁸ Az elkövető viszont tévesen úgy gondolta, hogy a kettő azonos egymással. A bíróságnak így több kérdésben is állást kellett foglalnia: (1) egyfelől abban, hogy a hatósági engedélyre mint büntethetőséget kizáró okra vonatkozó tévedést büntetőjogi vagy büntetőjogon kívüli tévedésnek tekinti, (2) másfelől állást kellett foglalnia abban a kérdésben, hogy a bizonytalan jogállapotot milyen dogmatikai elvek mentén értékeli.

A Budapesti Kir. Törvényszék megállapította, hogy az elkövetés és az elbírálás időpontjában a jogalkotó nem határozta meg, hogy mely hatóság rendelkezett hatáskörrel az említett engedély kiadására, így a cégbejegyzés és az iparigazolvány kiváltása pótolja a hatósági engedély kiváltását. A büntethetőséget kizáró okot így fennforogni látta, és felmentő ítéletet hozott.⁹⁹ A Budapesti Kir. Ítéltábla nem fogadta el a törvényszéknek azt az álláspontját, miszerint a hatósági engedélyt pótolná az iparigazolvány vagy a cégbejegyzés, ezek jogi természete ugyanis eltérő. Utalt viszont arra a problémára, hogy az akkor hatályos szabályok szerint nem volt meghatározva az a hatóság, ahova engedélyért lehetett volna folyamodni, ennek következtében a vádlott „jóhiszeműen feltételezte”, hogy a cégbejegyzés és az iparigazolvány kiváltása egy tekintet alá esik a hatósági engedéllyel.¹⁰⁰ Az ítéltábla pedig érvelését

⁹⁴ BALÁS P. Elemér: *Az árdrágító visszaélésekről szóló törvény (1916.: IX. tc.) a gyakorlatban* (Budapest: Magyar Jogélet 1917) 6–13.; 46.

⁹⁵ 1916: IX. tc. 1. §.

⁹⁶ DEGRÉ Miklós: „Az árdrágító visszaélések tárgyában kibocsátott új kormányrendelet” *Jogállam* 1917/9–10. 650–663.

⁹⁷ BFL VII. 5. c. 2486/1917.

⁹⁸ ANGYAL Pál: „Az iparigazolvány 1916: IX. tc. (ÁV.) 1. § 1. bekezdése szerinti hatósági engedélyt nem képez” *Büntető Jog Tára* 1916/2. 20.

⁹⁹ BFL VII. 5. c. 2486/1917.

¹⁰⁰ BFL VII. 5. c. B. I. 3066/1917.

azzal zárta, hogy e tévedés nem büntetőjogi tévedésnek minősül, ennek következtében a 82. § szerinti beszámíthatóságot kizáró okot képez.¹⁰¹

Ugyanez az érvelés jelent meg A. M. és A. H. ügyében is. A vádlottak nyugalmasított gazdasági tisztségviselők voltak, akik jelentős mennyiségű (több mint négy tonna) szappant szereztek be továbbértékesítés céljából, főként azért, mert A. M.-nek a családjában felmerült egzisztenciális problémák és az elhatalmasodó infláció miatt új jövedelemforrást kellett keresnie. A beszerzést megelőzően a vádlottak az iparhatósági jogkörben eljáró kerületi elöljáróságához fordultak, ami ki is állította az iparigazolványt. A Budapesti Kir. Törvényszék nem fogadta el az elkövetők tévedésre alapított védekezését, s azzal érvelt, hogy a hatósági engedély, valamint az iparigazolvány közötti különbség már átment a jogi köztudatba: [...] *már túlhaladott álláspont, hogy az iparigazolvány nem ruházta tulajdonosára a hivatásszerű kereskedői jelleget, sem pedig beszerzésre feljogosító hatósági engedélynek nem tekinthető, az csak közrendészeti okokból kiadott ellenőrzési eszköz*”¹⁰² A vádlottak és védőjük azonban jogi tévedés miatt fellebbeztek, s védekezésük alátámasztására indítványozták a kerületi elöljáróság által hozott véghatározat felolvasását, ugyanis abból állításuk szerint egyértelműen kiderült, hogy az iparigazolványon kívül a közszükségleti cikkekkel való kereskedés szempontjából más engedélytípust nem ismert a hatóság.¹⁰³ A vádlottak tehát az Alsberg által is kiemelt tájékoztatói kötelezettség teljesítésével kívánták bizonyítani a büntetőjogon kívüli tévedésük „menthetőségét”, valamint igazolni, hogy a jogalkotói mulasztás miatt az elkövetők tévedését voltaképpen a hatóság tévedése okozta. E védekezés sikerre vezetett, ugyanis a Budapesti Kir. Ítéltábla felmentette őket. Az előző üggyel azonos módon az ítéltábla megállapította, hogy az elkövetők „jóhiszemű tévedésben” voltak, ugyanis [...] *tévedésük forrása az a hit, hogy a törvényes szabályozás híján a tényleg kiadott iparigazolványt olyannak tekintették, amely a hatósági engedélyt magában foglalja.*”¹⁰⁴ Az ítéltábla ugyanezt a dogmatikai álláspontot képviselte D. D. ügyében is, ahol az elkövető szintén egy kerületi elöljáróság által kiállított iparigazolvánnyal védekezett. A bíróság kimondta, hogy a vádlott tévedésének forrása a „tüzetesebb jogszabály hiánya”, így [...] *jóhiszemű védekezése folytán neki az árdrágító visszaélés vétségének a hatósági engedély meg nem létében rejlő tényállásdéli eleme nem számítható be.*”¹⁰⁵ A Budapesti Kir. Ítéltábla gyakorlatát tekintve kirajzolódni látszik, hogy a bíróság a hatósági engedélyben való tévedést büntetőjogon kívüli tévedésnek tekintette. Ez a nézet álláspontom szerint dogmatikailag összhangban volt a Kúria nem büntetőjogi természetű normatív tényállási elemekre vonatkozó gyakorlatával, hiszen a büntethetőséget kizáró okot képező hatósági engedély egy közigazgatási jogi jogintézmény volt. Megállapítható az elemzett jogesetekből, hogy a judikatúra az általa „jóhiszemű tévedésnek” minősített ügyekben hozott felmentő ítéletet, tehát tartalmilag azokban az esetekben, mikor a jogon

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² BFL VII. 5. c. 3391/1917.

¹⁰³ BFL VII. 5. c. B. I. 2618/1917/10.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ BFL VII.5.c. 16. B. 3214 – 1918/5. szám.

kívüli tévedést „menthetőnek” találta. A. C. és A. H. ügyében már látható volt, hogy a „menthetőségi” feltétel teljesülését a bíróság a tájékoztatási kötelezettség teljesítésére alapította, azonban annak részleteit nem bontotta ki. A levéltári peres iratok között azonban több olyan esetet is találunk, amelyben a bíróságok részletesebben állást foglaltak a „jóhiszeműség” tartalmát illetően.

IV. 3. A TÉVEDÉS JÓHISZEMŰSÉGÉT MEGALAPOZÓ TÉNYKÖRÜLMÉNYEK

S. B. ügyében a vádlott házi szükségleteit meghaladó mennyiségű hagymát szerzett be, előtte azonban a főszolgabíróhoz folyamodott iparigazolványért. A főszolgabíróságon azonban az éppen hivatalban lévő alkalmazottól azt a tájékoztatást kapta, hogy megkezdheti a vegyes kereskedést, annak még az sem akadálya, hogy nem állították ki hivatalosan az iparigazolványt.¹⁰⁶ A hatóság tehát kettős tévedésben volt, hiszen egyfelől joghatásukat tekintve azonosnak tekintette az iparigazolványt a hatósági engedéllyel, másfelől tévedett abban, hogy valaki megkezdheti-e jogszerűen a kereskedést az iparigazolvány kézhezvételét megelőzően. A bíróságnak tehát abban a kérdésben kellett döntést hoznia, hogy a hatóság általi dezinformálás megalapozhatta-e az elkövető tévedését. A Kalocsai Kir. Törvényszék nemlegesen döntött, nem fogadta el a tévedésre hivatkozást, és megállapította a vádlott bűnösségét.¹⁰⁷ A Budapesti Kir. Ítéletábla azonban megsemmisítette a törvényszék döntését, s kimondta, hogy jóhiszemű tévedés áll fenn, és felmentette a vádlottat. A tévedés jóhiszeműségének megítélésében kombinálta az elkövető személyi körülményeit a hatósági dezinformálással. Kiemelte, hogy a vádlott egy földműves napszámos, akinek alacsonyabb műveltségi foka miatt elfogadható, hogy tévedésben volt az iparigazolvány jogi megítélése körében, s ebbéli tévedését a téves hatósági tájékoztatás erősítette meg.¹⁰⁸

A Szegedi Törvényszék világháborús gyakorlatában is több példa akadt a fentiekkel azonos dogmatikai koncepcióra. CS. I., K. F. és V. J. ügyében a vádlottak alkalmi egyesülést hoztak léte, amelynek keretei között hatszáz darab sertést szereztek be, vágta le, majd az azokból kinyert zsírt elraktározták. A vádlottak közül kizárólag K. F.-nek volt érvényes iparigazolványa a sertéskereskedésre nézve, Cs. I. és V. J. pedig tévesen feltételezték, hogy annak birtokában jogszerűen foglalkozhatnak húsipari tevékenységgel.¹⁰⁹ Az elkövetők tévedése ebben az ügyben is a hatóság által szolgáltatott téves információ alapján, ugyanis a sertések beszerzése előtt K. F. felkereste a szolgabíró, aki tévesen azt állította, hogy az említett iparigazolvány mindhármut feljogosítja a sertéskereskedésre. Ezt Cs. Gy. szolgabíró a vallomában is megerősítette. A törvényszék a vádlottak védekezését elfogadta, kimondva, hogy a

¹⁰⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára. (Továbbiakban: MNL BKVML) VII. 2. 105. doboz. B. 516/1917/3.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ MNL BKVML 105. doboz. B. I. 4956/1917/5. sz.

¹⁰⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára. Szegedi Királyi Ítéletábla iratai VII. (Továbbiakban MNL CSCSML VII.) 625. doboz. B. 422/1917/3. sz.

fenti hatósági tájékoztatás „[...] *alkalmas volt tévedésbe ejteni Cs. I. jóhiszeműségét* [...]”.¹¹⁰ Az előző ügyekkel ellentétben azonban a Szegedi Törvényszék e tévedést nem kizárólag joghatását tekintve (beszámítást kizáró ok) minősítette azonosnak a ténybeli tévedéssel, hanem deklaráltan ténybeli tévedésként azonosította. A bíróság ezen túlmenően a tévedéstan egy elméleti kérdésében is állást foglalt, jelesen abban, hogy az elkövetői tudattartalom szempontjából mikor beszélhetünk tényállási elemekben való tévedésről. A törvényszék szerint „[...] *egy adott ténykörműnyt tudnia kell annak, akit bűnösnek mondanak ki, de nem határozott tudomással kell rendelkeznie a hatósági engedély és az iparigazolvány közötti különbségről*”.¹¹¹ A törvényszék álláspontja tehát az volt, hogy a törvényi tényállást alkotó ténykörműnyekre kiterjedő tudat esetén merülhet fel kétely az elkövetőben – mint azt Alsberg is kiemelte –, azonban annak elosztatása céljából tájékozódási kötelezettsége van.¹¹²

A gyakorlat azonban közel sem mondható egységesnek, ugyanis több olyan eset is található a Szegedi Kir. Ítéltábla és illetékességi körébe tartozó törvényszékek gyakorlatában, ahol az elkövető tévedését egyszerűen irrelevánsnak vagy „rosszhiszműnek” tekintették a bíróságok. A Szabadkai Kir. Törvényszék M. S. ügyében egyszerűen nem vette figyelembe a vádlott azon védekezését, miszerint Zenta város tanácsánál iparigazolványt igényelt a kereskedelemre, azonban azt a tanács elutasította azzal, hogy nem is szükséges, hiszen van szatócsengedélye.¹¹³ A törvényszék tehát egyáltalán nem vizsgálta az elkövető tévedésének menthetőségét/jóhiszeműségét. Ugyanezen törvényszék gyakorlatában azonban találhatunk példát a „rosszhiszmű” tévedésre is. P. S. és társa ügyében a vádlottak kettő vagon gyertyát rendeltek Bécsből továbbértékesítés zándékával.¹¹⁴ A vádlottak egy gabonakereskedéssel foglalkozó közkereseti társaságot vezettek, s állításuk szerint Zenta város tanácsától mint iparhatóságtól vegyeskereskedésre jogosító iparigazolványt igényeltek. A törvényszék különösebb indokolás nélkül a törvény téves felfogását érintő védekezést rosszhiszműnek nyilvánította, megállapítva a vádlottak bűnösségét.¹¹⁵ A Szegedi Kir. Ítéltábla helybenhagyta a bűnösséget megállapító ítéletet, azonban az indoklásban részletesebben kibontotta a tévedés rosszhiszműségét alátámasztó történeti tényeket. Utalt arra a problémára, hogy a hatáskörrel rendelkező hatóság hiánya valóban jóhiszemű tévedést alakíthat ki az elkövetőben, azonban azt jelen ügyben nem lehetett megállapítani. Ez azzal magyarázható, hogy a beszerzés időpontjában (1916 szeptembere) „[...] *köztudomású volt a világitási cikkekben való hiány és az, hogy ezeknek a forgalombahozatalát és elosztását külön hatósági intézkedés irányítja*”.¹¹⁶ Az előző két érvelési fordulat között azonban felfedezhető némi ellentmondás, ugyanis ha az engedélyezési rendszer szabályozottságának hiánya tévedést okozhat, akkor kérdéses, hogy miért válik köztudomásúvá az, hogy ható-

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo. A törvényszék e dogmatikai felfogását a Szegedi Királyi Ítéltábla is helybenhagyta. MNL CSCSML VII. 625. doboz. B. 1624/1917/27. sz.

¹¹² ALSBERG (14. lj.) 287.

¹¹³ MNL CSCSML VII. 651. doboz. B. 2008/1917/5. sz.

¹¹⁴ MNL CSCSML VII. 645. doboz. B. 498/1917/5. sz.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ MNL CSCSML VII. 645. doboz. B. 566/1917/11. sz.

sági engedély szükséges az adott közszükségleti cikkekre való kereskedelemhez.¹¹⁷ Másfelől az elkövetők rosszhiszemű tévedését indokolta, hogy az alapul fekvő bizonyítékok (írásbeli értesítés Bécsből a vételár megérkezéséről) szerint a vádlottak a vásárlást az iparigazolvány kiváltását megelőzően bonyolították le.¹¹⁸

Az elemzett ítéletekből kirajzolódni látszik, hogy a vizsgált bíróságok a tévedés jóhiszeműségének megítélésénél kulcsszerepet tulajdonítottak az elkövető részéről tanúsított tájékozódásnak és a hatóság által nyújtott tájékoztatásnak. A Szegedi Törvényszék egy esetben azt is vizsgálta, hogy az elkövető hogyan informálódott az adott hatóságnál. A bíróság nem tekintette jóhiszeműnek a vádlott tévedését, s megállapította a bűnösségét arra hivatkozással, hogy a rendőrkapitányi hivatalban csak aziránt érdeklődött, hogy az adott áruk szállításához (nem a beszerzéséhez) milyen engedély szükséges. Így nem fogadta el a vádlott azon védekezését, hogy a rendőség jogilag nem helytálló választ adott, ugyanis a bíróság szerint a feltett kérdés sem volt helytálló.¹¹⁹

KONKLÚZIÓ

A német–magyar jogösszehasonlítás nyomán megállapíthatjuk, hogy mindkét országban a *Nebenstrafrecht* és a kerettényállások eskalációja hívta életre a büntetőjogi tévedést áttörő „menthető” tévedésre vonatkozó dogmatikai diskurzust. Azonban míg Németországban az „intervencionalista kényszerjog” időszakában ez konkrét jogalkotási eredményhez vezetett az 1917. évi tévedési rendelet formájában, addig Magyarországon megmaradt a jogtudósok (Angyal, Berger, Finkey) által megfogalmazott javaslatok szintjén. Megállapítható, hogy a büntetőjogi és büntetőjogon kívüli tévedés elhatárolására sem Magyarországon, sem Németországban nem született egyértelmű dogmatikai elhatárolás. A Kúria releváns döntései azt mutatták, hogy a bíróság konzekvensen alkalmazta a Csemegi-kódexből levezethető *a contrario* értelmezést a büntetőjogon kívüli tévedés relációjában, leginkább a vagyoni elleni bűncselekmények körében. A bíróság több esetben azzal kerülte meg a büntetőjogi-nem büntetőjogi tévedésre vonatkozó dogmatikai elhatárolás kérdését, hogy általánosságban a szándék hiányára vagy a jogtalanság tudatának hiányára tekintettel hozott felmentő ítéletet. Megfigyelhető, hogy a Csemegi-kódex indokolásában szereplő „alapos ok” kategóriáját nem minden ügyben hívta fel a bíróság. Amennyiben hivatkozott rá valamilyen formában (menthető/vétlen/jóhiszemű tévedés), akkor jellemzően a tévedést megalapozó személyi körülményeket vizsgálta, de arra is volt példa, hogy pusztán ornamentáció volt az indokolásban.

¹¹⁷ A „köztudomás” mint jogi tévedést elimináló tényező mellett is felhozhatóak érvek, leginkább az időtényezőre való tekintettel. Dietz Károly ügyvéd, budapesti rendőrfőkapitány is kiemelte, hogy az 1916: IX. tc. hatálybalépését követő egy év után a sajtó és ügyvédi tájékoztatások útján már köztudomású ténnyé vált a hatósági engedély és iparigazolvány közötti különbség, így a jóhiszemű tévedés címén hozott felmentések kifogásolhatók. DIETZ Károly: „Az árdrágító visszaélések, a bírói és rendőrségi joggyakorlat I.” *Ügyvédek Lapja* 1917/7. 7–8.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ MNL CSCSML VII. 649. doboz. B. 4039/1917/7. sz.

A kerettényállást kitöltő normákban való tévedés tekintetében élesen elvált egymástól a Reichsgericht és a Kúria gyakorlata: amíg a birodalmi bíróság az azt kitöltő normákban való tévedést büntetőjogon kívülinek tekintette, addig a Kúria szerint az azt kitöltő normák a büntetőjogi keretnorma jogi sorsát osztották, tehát az azokban való tévedés nem zárta ki a szándékosságot. Álláspontom szerint így nem igazolható Berger Miksa azon álláspontja, hogy a Kúria megpróbálta volna áttörni a Csemegi-kódex 81. §-ának merev szabályát. Az elemzett döntvényekből emellett megállapítható, hogy a Kúria keretdiszpozíciónak tekintett minden olyan tényállást, amelyet akár azonos, akár alacsonyabb jogforrási rangon lévő más jogági jogszabály töltött ki tartalommal, a tényállási elem típusára tekintet nélkül. Mi több, abban az esetben is megállapította kerettényállási jelleget, amennyiben a keret és háttérnorma ugyanabban a jogszabályban kapott helyet. Habár a kerettényállásokkal kapcsolatos álláspontját konzekvensen érvényesítette a Kúria, az mégis ellentmond a korábbi évtizedes gyakorlatának, miszerint a nem büntetőjogi természetű tényállási elemekben való tévedést büntethetőséget kizáró hatállyal ruházta fel. E logikát követve azonban az adójogi, devizajogi, élelmiszerjogi háttérnormák ugyanúgy büntetőjogon kívüli normának minősülnek, azonban azokat a büntetőjogi tévedés hatálya alá vonta a bíróság. Az alsóbb bírósági gyakorlattal összefüggésben levonható a következtetés, hogy a kerettényállásokkal összefüggésben többnyire a Kúria dogmatikai álláspontja tükröződött vissza, e tekintetben csupán egy ellenpéldát sikerült azonosítanom, mikor az értelmezési kétségre vezette vissza a bíróság a tévedés „menthetőségét”, azonban deklaráltan itt sem mondta azt ki. Ugyan az alapos ok/menthetőség vizsgálata nem volt konzekvens a kúriai gyakorlatban, azonban a vizsgált levéltári iratok azt mutatták, hogy az alsóbb bíróságok esetében következetesebb judikatúrával találkozhatunk. A hatósági engedélyre vonatkozó jogalkotói mulasztás következtében a bíróságok kialakították a „jóhiszemű tévedés” doktrínáját, amelynek során a bíróságok a tévedés „vétkességét” vizsgálták, alapvetően három tényezőt mérlegelve: (1) az elkövető személyi körülményeit; (2) az adott hatóság irányába tanúsított tájékozódást, illetve a hatóságok által nyújtott téves tájékoztatás szerepét, valamint (3) a jogi rendelkezések „köztudatba” való beépülését.